

DE CATECHISANT

*“Die Mij vroeg zoeken,
zullen Mij vinden”*

Themanummer

augustus 2008 – 17^e jaargang – nr. 8

1 Allen weten jullie wie de belangrijkste twee opstellers van de Heidelbergse Catechismus zijn: *Caspar Olevianus* en *Zacharias Ursinus*. Ursinus is de eigenlijke schrijver en Olevianus heeft net als een grote groep predikanten meegedaan met de afwerking ervan. Over deze beide mannen wil ik jullie in dit en in het volgende themanummer iets vertellen, en over het werk dat zij hebben mogen doen in Gods Koninkrijk.

Olevianus' jeugd

Caspar werd in 1536 geboren, op 10 augustus, in de aanzienlijke Duitse stad *Trier*, aan de Moezel. Trier is de oudste stad van Duitsland. Al in de eerste eeuwen werd het christendom hier gebracht. Toen Athanasius werd verbannen, omdat hij de leer van de Godheid van Christus verdedigde, verbleef hij in Trier bij de hem gunstig gezinde bisschop Maximinus.

De leer van Luther, dat is de leer van de Bijbel, was in de dagen van Olevianus' jeugd nog niet bij velen bekend. Pas in 1557 begonnen burgers van Trier zich echt te interesseren voor het Evangelie. Toen was Olevianus al niet meer in zijn geboortestad. Hij was als veertienjarige jongen naar *Parijs* gegaan om aan de universiteit rechten te studeren. Vervolgens studeerde hij in *Orleans* en *Bourges*. Daar was de leer van de Reformatie wél bekend. In het geheim sloot Caspar zich bij de gereformeerde gemeenten van die plaatsen aan – al waren er de grootste gevaren aan verbonden. In *Bourges* beloofde hij predikant te zullen worden.

Dit gebeurde naar aanleiding van een vreselijk ongeluk. Een vriend van hem, zoon van Frederik, paltsgraaf van *Simmern*, verdronk toen de boot waarop hij en een paar studenten midden op de rivier baldadig schommelden, kapseisde... Toen Caspar zijn vriend wilde redden, verdronk hij zelf bijna.

Vraag & antwoord 1 uit een 'voorloper' van de Heidelbergse Catechismus

Welke vaste troost heb je in leven en sterven?

Dat ik door God naar Zijn beeld en tot het eeuwige leven geschapen ben en dat God - nadat ik dit moedwillig in Adam verloren had - uit onmetelijke en onverplichte barmhartigheid mij in Zijn genadeverbond heeft opgenomen om aan mij (die geloof) gerechtigheid en het eeuwige leven te schenken vanwege de gehoorzaamheid en dood van Zijn Zoon, in het vlees gezonden.

En dat Hij dit verbond van Hem in mijn hart verzegelt

- door Zijn Heilige Geest

Die mij naar het beeld van God hervormt en in mij "Abba, Vader" roept,

- en door Zijn Woord en de zichtbare tekenen van dit verbond.

2 In doodsnood deed Caspar de belofte aan de Heere om zich helemaal te geven in de dienst van het Evangelie, als Hij hem zou redden. En per ongeluk werd hij gered. Een hoveling van de graaf dacht de zoon van de graaf te redden, maar trok per vergissing Caspar uit het water...

Na zijn promotie tot doctor in de rechten, op 6 juni 1557, ging hij naar *Genève* om theologie te studeren bij Calvijn, en vooral om zich in het Hebreeuws te bekwamen. Ook in *Zürich*, bij de befaamde Heinrich Bullinger, studeerde hij theologie.

Willem Farel drong er bij hem op aan om niet te lang te studeren, maar naar Trier terug te keren om daar het Woord van vrije genade te prediken. Zodoende bood Olevianus zich aan bij de kerkenraad om predikant te worden. Hij werd benoemd en in juni 1559 kwam hij in Trier aan.

Olevianus' werk in Trier

Nog maar net was de jonge prediker in zijn geboortestad aangekomen of hij richtte zich tot de stadsraad met het verzoek om hem aan te stellen als leraar. Dit gebeurde onder invloed van de reformatorisch gezinde burgemeester. Nu moest hij de jeugd onderwijs geven in de 'dialektiek', de redeneerkunde. Hij mocht daarvoor het toen al beroemde boek van Melanchthon, de vriend en opvolger van Maarten Luther, gebruiken. Melanchthon had daarin niet alleen theoretisch beschreven hoe iemand goed kon leren redeneren, maar hij had zijn onderwijs doorspekt met Bijbelteksten. Gretig maakte Olevianus daarvan gebruik om de jeugd van Trier bekend te maken met de waarheid van Gods Woord. Het was dus een probaat middel tot evangeliseren.

Toch was hij er niet mee tevreden dat hij de jeugd mocht onderwijzen, hij wilde graag heel de bevolking tot kennis der zaligheid brengen. Daarom sloeg hij, toen hij nog maar een maand leraar was, een aankondiging aan aan het stadhuis met de uitnodiging om de volgende dag naar een preek te komen luisteren in de stadsgehoorzaal waar hij gewoonlijk de jeugd onderwees.

Vragen & antwoorden 2 en 3

Hoe weet je dat God zo'n verbond met jou heeft gesloten?

Omdat ik in waarheid een christen ben.

Wie noem je in waarheid een christen?

Die door een waar geloof Christus is ingelijfd en in Hem is gedoopt.

3 Dit was menselijk gezien een waagstuk, want Trier was een bisschopstad. De volgende dag kwam de raad van de stad bijeen. De meerderheid was er tegen dat de leraar predikte, maar een officieel verbod werd niet uitgevaardigd. Toen Olevianus zijn tweede preek hield, was nog meer opschudding het gevolg. Maar het enige dat hem vervolgens werd verboden, was het preken in de stadsgehoorzaal. Hij moest maar een ander plek zoeken. Dat gebeurde: de kerk van het St. Jacobusziekenhuis werd aan hem afgestaan. Op 20 augustus hield hij, net 23 jaar geworden, daar de eerste reformatorische preek.

Ondertussen ondernam de bisschop, die ook keurvorst was, actie: Olevianus moest zich voor de keurvorstelijke raad verantwoorden. Olevianus getuigde dat Gods eer hem tot prediken drong; dat het leven kort was en dat de inwoners van zijn stad niets zó nodig hadden als het Woord van God.

Een deel van de stadsraad vroeg om godsdienstvrijheid, maar de raadsheren van de bisschop deden er alles aan om de evangelieprediking te weren. De bevolking echter was massaal vóór deze preken! Zelfs werd uit het nabijgelegen *Zweibrücken* een predikant geleend om de jonge Olevianus bij te staan.

Onderdrukking van de Reformatie in Trier

De bisschop liet het er niet bij zitten. Hij belegerde de stad en zorgde er in korte tijd voor, niet alleen door dreigementen, maar ook door gewelddadigheden, dat de 'evangelische religie' verbannen werd. De aanhangers van de 'nieuwe leer' werden gevangen genomen; ook Olevianus.

Na heel korte tijd capituleerde de stad. De bisschop trok op 26 oktober met 200 ruiters, 600 soldaten en 50 geestelijken de stad binnen. Ze werden ingekwartierd bij de 'evangelischen'. De moeder van Olevianus, bijvoorbeeld, kreeg tien soldaten in haar huis... Het stond er dus met de zaak der Reformatie niet rooskleurig voor in Trier.

Vragen & antwoorden 13 en 14

Met welk doel ben je geschapen?

Om met mijn hele leven God in de eeuwige gelukzaligheid te dienen.

Wat is de dienst van God?

Het is gehoorzaamheid aan God, bewezen overeenkomstig Zijn eigen wet, met dit belangrijke doel dat God daardoor verheerlijkt wordt.

4 Het leek dat de bevolking stormenderhand zou worden gewonnen voor de zuivere leer, maar binnen een maand werd zij, door overlast en wapengeweld overweldigd, weer grotendeels rooms. Als Olevianus niet zo snel was overgegaan tot prediken, was de aanzienlijke stad Trier misschien gewonnen geworden voor de leer der waarheid. Nu echter zegevierde de roomse religie totaal: tot 1784 woonde er niet ene protestant meer in de stad!

In november ondernam Frederik III van keurvorstendom de Palz actie voor de gevangen genomen burgers en predikers in Trier. Hij, met een tiental protestantse vorsten, stuurde een gezantschap, dat met de keurvorst-aartsbisschop van Trier overlegde om onder voorwaarden de gevangenen vrij te laten. Eén van die voorwaarden was, dat de 'evangelischen' de stad zouden verlaten en er niet meer terugkeren.

Olevianus ging met de keurvorst, wiens zoon in Bourges verdronken was, mee naar Heidelberg.

Naar Heidelberg

Heidelberg, aan het riviértje Neckar, was in de dertiende eeuw de residentie geworden van de paltsgraven.

Het woord 'palts' komt van het Latijnse woord *palatinum*, waar ons woord 'paleis' vandaan komt.

In Heidelberg was een keurvorst.

Dat betekende dat hij als één van de van de zeven vorsten in het H. Roomse Rijk stemgerechtigd was bij de keuze van de Rooms-Koning (die dan verheven kon worden tot Duits keizer).

Onder de regering van keurvorst Filips de Oprechte (1467-1508) kwam er openheid voor vernieuwingsdenken. Dit bleek een voorloper te zijn op de Reformatie.

Zijn opvolger, Lodewijk V, regeerde tot 1544. Hij was een vredelievend vorst. Hij stond open voor het reformatorische gedachtegoed. In zijn tijd werd met zijn toestemming een dispuut gehouden, waarop Luther schokkende waarheden verkondigde:

- Er is NIETS goeds in de mens.
- Onze beste werken zijn enkel zonden.
- Als we doen wat we kunnen, plegen we misdaden.
- Wie zich op Gods genade voorbereidt, zondigt.
- Geschikt voor genade zijn we als we aan onszelf wanhopen.
- Gods wet verdoemt ons.

Vraag & antwoord 23

Wat is zonde?

Al wat in strijd komt met Gods wet.

5 Na zijn dood werd zijn broer, Frederik II keurvorst, tot 1556. Hij was in 1530 op de rijksdag in Augsburg geweest en had begrip gekregen voor Luthers standpunt. Op 3 januari 1546 werd de eerste protestantse kerkdienst in Heidelberg gehouden.

Zijn opvolger was zijn neef Otto-Hendrik (Ottheinrich der Großmütige), die direct de Reformatie invoerde en roomse dwalingen verbood. In 1559 stierf hij plotseling, kinderloos.

Frederik van Simmern werd zijn opvolger. Deze vorst was bij uitstek een godzalig man. In 1562 gaf hij de opdracht om een catechismus samen te stellen.

De Catechismus van Frederik III

Wat is een catechismus?

Het woord *catechismus* komt evenals *catechisatie*, *catecheet* en *catechese* van het Griekse woord **cat-ècheoo**, dat betekent: van boven af naar beneden laten klinken. Het werd in het alledaagse Grieks gebruikt om het onderricht in de eerste beginselen van een vak (van timmerman, leerlooier, enz.) aan te duiden. In dit Griekse woord zit de betekenis dat het onderwijs met gezag komt.

Het is dus geen discussie, geen praatgroep, maar lering van iemand die verstand van zaken heeft, aan iemand die graag wat wil weten van het desbetreffende vak.

Dit geldt voor catechisatielessen eveneens, maar dan vanuit het **gezag**hebbende Woord van God (door middel van Zijn knecht). Daarom gebruikt het Nieuwe Testament **cat-ècheoo** om aan te duiden het onderwijs in de godsdienst, de leer der Waarheid.

Wanneer Lukas zijn beschrijving van het Evangelie stuurt naar zijn vriend Theofilus, vertelt hij dat deze man al wel was onderwezen, maar nog geen zekerheid had. Dit onderwijs benoemt hij met hetzelfde woord **cat-ècheoo**.

De Catechismus

In de tijd van de Kerkhervorming waren mannen als Luther en Calvijn er diep van doordrongen dat het van levensbelang was om de jeugd der gemeente te onderwijzen. Om die reden schreven ze lessen over de leer der Schrift: wat de Bijbel zegt over de hoofdpunten, die wij moeten weten om zalig te kunnen worden. Deze onderwijzing (denk aan het Griekse woord **cat-ècheoo**) werd Catechismus genoemd.

Luther schreef twee Catechismussen: een grote voor volwassenen en predikanten, en een kleine voor jongere kinderen. Calvijn schreef er in Genève ook één. [Deze Catechismus van Genève is in de Hervormde Kerk één van de vier belijdenisgeschriften, naast de Nederlandse Geloofsbelijdenis, de Heidelbergse Catechismus en de Dordtse Leerregels.] Er waren tientallen Catechismussen meer in die dagen, die alle de bedoeling hadden om de Bijbel en de daarin vervatte leer der zaligheid naar de jeugd toe te brengen; opdat je de Bijbelse Waarheid zou verstaan en onthouden. Zodat je uiteindelijk in de doolhof van leringen de juiste weg zou weten, en staande blijven in alle strijd en twijfel.

Vraag & antwoord 30

Hoe krijg je hoop?

Uit het genadeverbond dat God met de in Christus gelovenden is aangegaan.

6 De bedoeling is dat je de Heilige Schrift leert verstaan, waarvan de apostel Paulus op zijn sterfbed tegen Timotheüs zegt (II Timotheüs 3 vers 15):

Dat gij van kinds af de heilige Schriften geweten hebt, die u wijs kunnen maken tot zaligheid, door het geloof dat in Christus Jezus is.

Frederik III de Vrome

Keurvorst Frederik de Vrome was bewogen met zijn onderdanen. Hij bestreed de roomse leer en ook de dwalingen die in de Lutherse Kerk waren achtergebleven.

In de voorrede op de Catechismus schreef hij dat hij had bevonden dat er geen gering gebrek was in het onderwijs van de jeugd, omdat die alom zowel in de scholen als in de kerken van zijn vorstendom zeer achteloos en voor een deel in het geheel niet onderwezen werd in de leer; in ieder geval niet uit een goede Catechismus. Een ieder deed in het onderwijs maar wat hem goed dacht. Daaruit vloeide voort dat zijn jonge onderdanen opgroeiden in grove onrechtzinnigheid, zonder Godsvreze en kennis van Zijn Woord. Daarom zag hij het als de voornaamste taak in zijn regering hierin verbeteringen aan te brengen door onjuiste leringen af te schaffen. Daarom liet hij in het Duits en in het Latijn een Catechismus opstellen. Daarmee zou niet slechts de jeugd in de Christelijke leer en in de godzaligheid onderwezen worden, maar ook de predikers en de schoolmeesters zouden daarmee een goed formulier en een zuivere maatstaf hebben om de jeugd te onderwijzen.

De godzalige keurvorst schreef erbij dat hij wenste dat deze Catechismus ook van de kansel zou worden ingescherpt in de gemeenten en dat een ieder dienovereenkomstig zou leven. Hij had het volste vertrouwen, wanneer de jeugd van het begin af in Gods Woord zo met ernst onderwezen en opgevoed zou worden, dat het dan tot verbreiding van Gods Woord zou strekken en tot Christelijke stichting van zijn onderdanen.

Professor en prediker

Toen Olevianus in Heidelberg kwam, was de keurvorst door zelfstudie onder de invloed van de Zwitsers gekomen, en losgeraakt van de Lutherse opvattingen. Hij was dus blij met de komst van deze ernstige prediker naar de hoofdstad van zijn vorstendom. Hij stelde Olevianus aan tot professor in de pas opgerichte *Collegium Sapientiae*, een school waar jonge mannen werden voorbereid tot de studie van predikant.

Vraag & antwoord 31

Wat is dat verbond?

Het is de verzoening met God, door de voorbede van Christus tot stand gebracht, waarin God belooft dat Hij voor hen die geloven, voortdurend om Christus' wil een goedgunstige Vader zal zijn, en aan hen het eeuwige leven zal schenken.

En zij verplichten zich van hun kant dat zij deze weldaden met een waar geloof zullen aanvaarden, en zoals het dankbare en gehoorzame kinderen betaamt, deze voortdurend zullen prijzen.

En beide partijen bekrachtigen deze wederzijdse beloften in het openbaar met zichtbare tekenen, die wij sacramenten noemen.

7 Toen Ursinus in 1561 in Heidelberg kwam, nam hij deze functie van Olevianus over. Deze was liever in de praktijk van het predikantschap bezig en werd Superintendent, dat is hoofdpredikant die toezicht moest houden op de gemeenten en predikanten in zijn district. In 1562 gaf de keurvorst de opdracht een leerboekje samen te stellen, dat de Bijbelse weg zou wijzen in de wirwar van vragen die toen in Duitsland de mensen bezig hield. Deze opdracht gaf hij aan Ursinus. Deze schreef toen twee ontwerpen, één voor kinderen (de *Catechismus Minor*) en één voor volwassenen (de *Catechismus Major* – *waaruit de vragen en antwoorden ontleend aan elke bladzijde zijn genomen*). Deze beide catechismussen werden door een commissie, waarin Olevianus betrokken was, net als de voormalige pastoor van Garderen, Jan Gerritsz. Versteeghe, alias Anastasius Veluanus, aan een nader onderzoek onderworpen en zo kwam uiteindelijk de Heidelbergse Catechismus tot stand, die in januari 1563 werd uitgegeven. Ursinus was dus de eigenlijke schrijver ervan.

Ursinus werd geboren op 18 juli 1534 in Breslau, dat toen in Oostenrijk lag, en dat nu bij Polen hoort en Wroclaw heet. In april 1550 werd hij ingeschreven als student in Wittenberg, waar Philippus Melanchthon professor was. Tot augustus 1557 studeerde Ursinus daar en onderging hij er de invloed van deze vriend van Luther. Later werd Ursinus het meer met Calvijn eens. De sporen van deze beide mannen zijn in de Heidelbergse Catechismus nog te bespeuren (zie verder volgend themanummer).

Voor de Rijksdag van Augsburg

Een storm van protest stak op toen de Catechismus van de Palz uitkwam. Niet alleen van de kant van de roomsen, maar ook en nog meer van de kant van de Luthersen. Best begrijpelijk: in Duitsland was iedereen die protestant was, het eens met Luther. Nu ja, net over de grens met Zwitserland had Calvijn wel wat invloed, maar in Midden-Duitsland toch niet. Nu was er voor het eerst een Calvinistische Catechismus verschenen ten Noorden van Zuid-Duitsland; ja, in een centrale omgeving van de Lutherse kerk, Heidelberg.

De visie van Luther op het avondmaal werd afgewezen, net als zijn opvatting over het lichaam van Jezus, dat volgens de Heidelbergse Catechismus niet overal aanwezig is, wat volgens Luther en zijn volgelingen wél zo is.

Vraag & antwoord 34

Waaruit weten wij dat God zo'n verbond met de mensen aangaat?

Uit het Evangelie.

8 De Luthersen begrepen meteen heel best dat de Catechismus van keurvorst Frederik niet overeenstemde met hun leer, en dat die twee ook niet met elkaar in overeenstemming te brengen waren. Daarom verscheen er al gauw een boek van Tilemann Heshusius, die kort tevoren in Heidelberg Luthers predikant was geweest: *Treue Warnung vor dem Heidelberger calvinistischer Katechismus, sammt Widerlegung ettlicher Irrthümer derselber*.

Ook al stond volgens Lutherse opvattingen de Catechismus op sommige punten vol dwalingen, toch verdedigde de keurvorst zijn Catechismus tegenover de rijksdag van Augsburg in 1566. Hij zei tegen de keizer onder andere: “Ik heb Uwe Majesteit al eerder persoonlijk verteld dat ik in gewetenszaken en in geloofszaken niet meer dan één Heer erken, Die de Heere is van alle heren en de Koning van alle koningen. Die opvatting en mening heb ik nog. En het betreft de ziel en haar zaligheid. Hierin sta ik onder het bevel van mijn Heere en Heiland Christus, daarom kan ik aan Uwe Keizerlijke Majesteit niet toegeven dat U over mijn ziel zeggenschap zou hebben. Alleen God, Die haar heeft geschapen, heeft over haar te gebieden.”

Verder zei hij: “Mijn Catechismus is zó met bewijzen uit de Heilige Schrift versterkt, dat hij alle pogingen van de godgeleerden om hem te weerleggen, heeft verijdeld en met Gods hulp zal verijdelen.” De keurvorst liet namelijk op de rand Bijbelplaatsen aantekenen, waaruit bleek hoe nauwkeurig zijn Catechismus op de Bijbel was gegrond.

Liturgie en kerkorde

De keurvorst vond het erg belangrijk dat de zondagse erediensten werden ingericht volgens Gods Woord. Daarom liet hij een liturgie opstellen, waarin vanuit de Heilige Schrift werd onderwezen hoe een Godverheerlijkende eredienst er behoorde uit te zien. Tegelijk kwam er een kerkorde tot stand om in het hele keurvorstendom het kerkelijke leven in goede banen te leiden. Olevianus heeft een belangrijk aandeel hierin gehad en ervoor gezorgd dat in de Palz meer en meer de invloed van de roomse dwalingen afnam.

Vraag & antwoord 37

Leert het Evangelie dat het verbond van Gods genade zich uitstrekt tot alle mensen?

Het Evangelie roept wel allen tot dat verbond, maar niemand wordt er deelgenoot van, dan die het omhelzen en bewaren; dat is: die met een waar geloof Christus – Die hun wordt aangeboden – en Zijn weldaden aannemen.

9 Ook dat de waarheid, als gist, heel het kerkelijke, persoonlijke en maatschappelijke leven doortrok.

Aan het begin van deze liturgie en kerkorde wordt gezegd dat de predikanten de mensen aan hun zonden moeten ontdekken, en vertellen hoe zij daarvan verlost kunnen worden, en hoe ze God hun dankbaarheid daarvoor kunnen tonen. Ze moeten deze drie zaken ijverig prediken en zo aan gewonde gewetens het geneesmiddel aanreiken. Ze moeten vooral eenvoudig prediken.

Vervolgens komt het doopformulier, dan komt de Catechismus, en vervolgens het avondmaalformulier. De Catechismus kreeg deze plaats niet zonder bedoeling. De bedoeling was om door het catechismusonderwijs de gemeenteleden, en in het bijzonder de jeugd, te leiden van de doop tot het avondmaal. Daarom wordt heel de gemeente opgeroepen om de pas gedoopten te onderwijzen wat de doop betekent. De doop roept op tot bekering en geloof, opdat straks de toegang tot het avondmaal zou openstaan.

Dit avondmaal moest in de steden minstens een keer per maand en in de dorpen minstens een keer per twee maanden worden bediend. Er was een formulier tot voorbereiding op de zaterdag, waarin de hele (belijdende) gemeente werd opgeroepen om de volgende dag deel te nemen aan het avondmaal. Aan het slot van deze voorbereiding moesten de predikanten drie vragen aan de gemeenteleden stellen: of zij hun zonden eerlijk beleden, of zij zich aan de Zaligmaker toevertrouwden, en of zij met heel hun leven dankbaarheid aan de Heere wilden bewijzen.

Ook de tucht kwam ernstig ter sprake. Deze is niet een zaak van de kerkenraad alleen, maar van elk lid.

Zo werd bij de invoering van deze liturgie en kerkorde van 15 november 1563, de Lutherse koers van de vorige keurvorst, Otto-Hendrik, verlaten en een bewust gereformeerde koers gevaren. Het geheel was vooral een werk van Caspar Olevianus, en werd op een synode met algemene bijval aanvaard – hoewel het van de kant van de Luthersen veel bespotting en bestrijding ontving.

Vraag & antwoord 46

Wat is: in God geloven?

Het is: met zekerheid vaststellen dat de enige, ware God, Die Zich aan de kerk heeft bekendgemaakt, de Heere is van alle schepselen, zodat Hij met het hoogste recht met hen kan doen wat Hij maar wil.

Dat Hij echter ons zô goed gezind is dat alles wat tot ons heil strekt, door ons van Hem mag worden verwacht.

10 Tegen deze en andere bestrijdingen ging niet alleen Ursinus tekeer, maar ook Olevianus. Ursinus door geleerde boeken te schrijven, Olevianus door voor het volk preken te houden. Van 10 tot 15 april van het volgende jaar (1564) organiseerde de keurvorst in Maulbronn een dispuut, een godsdienstgesprek met de Luthersen. Uit de Palz waren Ursinus en Olevianus de woordvoerders. Het ging over de alomtegenwoordigheid van het lichaam van Christus – een leer die door de Luthersen werd aangehangen en die door Frederiks Catechismus werd ontkend. In 1571 zorgde de keurvorst dat van 28 mei tot 19 juni zo'n godsdienstgesprek met de wederdopers werd gehouden in Frankenthal. Hier was Petrus Datheen de belangrijkste woordvoerder.

Het heeft allemaal helaas niet veel uitgehaald.

Frederik III steunde ook de Nederlanden in hun verzet tegen Filips II en Alva, in de Tachtigjarige Oorlog. Een zoon van de keurvorst sneuvelde op de Mokerheide. Ook verleende hij toevlucht aan zeer veel protestanten, onder andere uit de Nederlanden, die verbannen werden of vervolgd.

Op 16 april 1576 stierf deze innemende man op de leeftijd van 61 jaar.

Naar Berleburg

Direct na het sterven van de keurvorst veranderde er heel veel in het keurvorstendom. Zijn oudste zoon, Lodewijk VI, was Luthers en deed er alles aan om het Calvinisme van zijn vader uit te roeien. Dit hield onder andere in dat Olevianus stadarrest kreeg; dus dat hij Heidelberg niet mocht verlaten; ook mocht hij geen boeken of andere geschriften schrijven of uitgeven. Calvinistische predikanten werden afgezet en soms zelfs verbannen, en streng Lutherse predikanten kwamen in hun plaats. Een heel nare tijd brak zo aan. De Catechismus die zijn vrome vader had laten opstellen, werd afgeschaft en de Catechismus van Luther werd daarvoor ingevoerd.

Olevianus kreeg na korte tijd toestemming om mee te gaan met graaf Lodewijk van Wittgenstein die wél de gedachten van keurvorst Frederik III voorstond.

Vraag & antwoord 49

Wat betekent het te geloven in God als de almachtige Vader?

Het is: zeker weten dat Hij alles wat tot onze zaligheid strekt, getrouw en goedgunstig wil en kan tot stand brengen.

11 In dat graafschap mocht hij, op het slot *Berleburg*, zijn krachten geven aan de doorwerking van de Gereformeerde Reformatie. Binnen korte tijd beperkte zijn invloed zich niet meer tot dit kleine graafschap, maar strekte die zich tot in de nabijgelegen gebieden uit. Ook de oudste broer van Willem van Oranje, graaf Jan van Nassau, had grote achting voor Olevianus en wilde graag dat hij op de *Dillenburg* zou komen.

In 1577 voerde Olevianus de Heidelbergse Catechismus in het graafschap Berleburg in. In 1578 publiceerde hij een verklaring van de brief aan de Galaten. In 1579 volgde een verklaring van de brief aan de Romeinen en in 1580 een verklaring van de brieven aan de Filippenzen en de Kolossenzen. In die jaren schreef Olevianus nog een belangrijk boek, dat uit twee delen bestaat: I. *Over het wezen van het genadeverbond tussen God en Zijn uitverkorenen*; II. *Over de middelen waardoor dit wezen van het genadeverbond wordt meegedeeld*.

Uit dit boek zal ik een paar stukjes overnemen.

God had door de profeet Jeremia beloofd dat Hij een nieuw verbond met ons zou oprichten. Dit verbond belooft ons zo'n kennis van de ware God, dat het de genadige vergeving van zonden in Christus behelst, en ook de vernieuwing van de mens naar Gods beeld uit zich voortbrengt.

Deze beloofde zaken worden niet aan allen geschonken, daarom moet het verbond onderscheiden worden. Ten eerste is er het *wezen* van het verbond. Ten andere is er de *bediening* daarvan in de zichtbare kerk. Het wezen van het verbond is het deel van de uitverkoren. Want aan die allen en aan die alleen worden deze twee delen beloofd: de vergeving der zonden en de vernieuwing naar Gods beeld. Maar de bediening van het verbond is een roeping uit de duisternis. Van deze duisternis wordt men overtuigd uit de wet, tot erkentenis van schuld en strafwaardigheid en de aanneming van de Zoon van God in het Evangelie aangeboden.

Deze vergeving van zonden en de mededeling van de Heilige Geest moeten nooit van Gods Woord worden gescheiden. Het geloof kan Christus niet aannemen, tenzij Hij bekleed is met Zijn beloften. Want dan komt Christus te voorschijn wanneer Hij Zich als Priester en Koning aan ons aanbiedt door het Evangelie. Tegelijk verwekt Hij in de uitverkorenen het geloof. Hierdoor verenigt Hij Zich krachtdadig met hen.

Het hoorbare getuigenis in het genadeverbond bevat twee delen: het ene is de voorbereiding tot het geloof; het andere is de prediking van genade.

Vraag & antwoord 55

Wat betekent het te geloven in de Schepper van hemel en aarde?

Het is: verzekerd te zijn niet alleen dat wij door God zijn geschapen, maar ook dat wij met al het onze door Hem worden gevoed en onderhouden.

Dat alle dingen en alle schepselen zó door Zijn hand in stand worden gehouden en geregeerd, dat niets ons kan overkomen dan wat volgens Zijn goede en voor ons heilzame wil is.

12 Hierdoor wordt Christus in Naam en op gezag van God aan alle hoorders aangeboden, met het bevel om Hem aan te nemen. Allen zijn verplicht dit te doen. In de uitverkorenen wordt tegelijk door de kracht van de Heilige Geest het geloof geschapen waardoor zij de aangeboden Christus met Zijn ambten aannemen. De prediking van de wet veroorzaakt verschrikkingen in het geweten. Deze zijn voor de uitverkorenen een zekere voorbereiding tot het geloof. Namelijk voor zover de Heilige Geest in hen verwekt een begeerte om zich met God te verzoenen. Voor de verworpenen echter zijn die verschrikkingen van het geweten een voorspel van de hel.

Wanneer Hij Zijn uitverkorenen uit de duisternis roept, toont Hij hen eerst die duisternis en gebruikt het gevoel daarvan om in hen begeerten te verwekken om zich met God te verzoenen, en om te hongeren en te dorsten naar de gerechtigheid. Daarna komt de belofte van het Evangelie erbij. Deze biedt verzadiging in Christus aan.

Over deze voorbereiding tot het geloof spreekt Christus in Johannes 16 vers 9:

De Heilige Geest zal de wereld overtuigen van zonde, omdat zij in Mij niet geloven.

Dit is het begin van de bediening van het genadeverbond, dat de Heilige Geest de mensen overtuigt dat zij geheel verdorven zijn en dat buiten Christus de zonden in de wereld heerst, en dat zij van nature van Christus vervreemd zijn. Het is het werk van de wet het geweten voor Gods rechterstoel te brengen en het te verwonden.

Het Evangelie kan niet behoorlijk verkondigd worden of het brengt de mens van de zonde tot de gerechtigheid en van de dood tot het leven. Daarom is het noodzakelijk dat het Evangelie put uit de wet. Al is het waar dat niet allen Christus door het geloof aannemen, toch wordt Hij daarom niet minder aan allen tot wie het Woord komt, aangeboden.

Zo wordt de Zoon van God aan de wereld aangeboden. In deze wereld vindt Hij geen anderen dan die dood zijn in zonde en ongerechtigheid, doof en blind. Daarom maakt Hij de uitverkorenen door Zijn kracht levend, door het geloof in hen te scheppen waardoor zij Hem gewillig aannemen en tot hun eeuwige blijdschap mogen genieten. Het geloof is een licht dat door de Heilige Geest in het hart van de mens wordt geschapen waardoor het rust op de belofte van het Evangelie. En waardoor het hart door de Heilige Geest gerust wordt gesteld dat Christus onze God is volgens het verbond. Deze zekerheid van Gods eeuwige goedertierenheid is zó eigen aan het geloof dat het zich deze zekerheid nooit laat ontnemen.

Vraag & antwoord 64

Wat is geloven in Jezus Christus?

Het is deze troost hebben dat wij door Hem, als onze Koning, begenadigd en geregeerd worden, door de Heilige Geest, en tegen alle gevaren beschermd worden.

Dat wij door Hem, als onze Hogepriester, met de Vader verzoend worden en tot Hem geleid worden, zodat wij van Hem al het goede kunnen vragen en verwachten.

Dat wij door Hem, als Profeet, met de ware kennis van de Vader verlicht worden.

En ten slotte dat wij mét Hem gemaakt worden

- tot koningen, die in eeuwigheid met Hem regeren over alle schepselen,
- tot priesters, die onszelf en al het onze nu al aan God tot dankoffers opofferen,
- en tot profeten, die God waarlijk kennen en verheerlijken.

13 God toont de mens de zonden en de verdoemenis die hij heeft verdiend, om de uitverkorenen voor te bereiden om Zijn barmhartigheid te begeren. Omdat Hij barmhartig is en misdaden vergeeft, daarom biedt Hij aan de beladenen en vermoeiden de belofte van de barmhartigheid aan.

In de eerste bekering van de mens of wat het aanvankelijke berouw betreft, wordt Gods wet ons voorgesteld opdat de Schepper ons zou bewegen om Christus te begeren. Nadat wij tot Christus, Die in het Evangelie aangeboden wordt, zijn gekomen, stelt Hij ons weer de wet voor, nu echter met de bedoeling dat de Heilige Geest onze harten daardoor steeds meer naar Gods beeld hervormt.

Ons geloof moet niet aan het genot en het gevoel van de beloofde weldaden hangen, maar het moet tevreden zijn met de belofte alleen, ook dán wanneer God ons het genot en gevoel ervan schijnt te onttrekken. Want dan wordt in waarheid aan Gods Majesteit de verschuldigde eer bewezen, wanneer Zijn belofte (zelfs maar met één woord uitgesproken) zó sterk bij ons geldt, dat wij aan de vervulling niet twijfelen. Met Zijn Woord moeten wij tevreden zijn en aan onze gerechtigheid in Christus niet twijfelen.

Wij moeten het ook daarvoor houden dat de genade van Christus door de prediking van het Evangelie niet alleen aan de ouders wordt aangeboden, maar ook aan de kinderen; en wanneer de ouders het Evangelie horen, moeten zij het daarvoor houden dat aan hen niet alleen de beloften van hun eigen zaligheid toevertrouwd zijn, maar ook de beloften van de zaligheid van hun kinderen, opdat ook zij in het geloof in Christus als erfgenaam van dezelfde beloften opgevoed worden. In het kort: God gebiedt de ouders dat zij in Christus, Die hen in het Evangelie aangeboden wordt, geloven en hun kinderen voor Hem opvoeden. De belofte geldt voor niemand anders dan voor de gelovigen en hun kinderen.

Het Evangelie, na de zonde en de verdiende verdoemenis uit de wet te hebben aangetoond, biedt de gekruisigde Christus aan allen aan. Dus heeft men in de prediking van het Woord een aanbod van de belofte van de genade en een bevel om deze belofte te omhelzen. Beiden worden zowel tot de uitverkorenen als tot de verworpenen gericht.

Olevianus schreef nog twee boeken. In de eerste plaats, al in 1564: *Vester Grund, das ist, die Artikel des alten, wahren, ungezweiffelten christlichen Glaubens*, tot vaste troost voor de christen in deze gevaarlijke, ellendige tijden.

En in 1576 verscheen een samenvatting van zijn catechismuspreken over de zondagen 9-24: *Erklärung der Artikel des christlichen Glaubens*. Daaruit de volgende stukjes:

Het is zeker dat er in deze wereld twee geestelijke koninkrijken zijn: een koninkrijk van de duisternis en een koninkrijk van het licht. Dat ieder mens, terwijl hij hier op aarde leeft, in een van beide verkeert, is ongetwijfeld zeker.

Vraag & antwoord 147

Wat zijn goede werken?

Het zijn inwendige en uitwendige daden
die door God in de Tien Geboden zijn voorgeschreven,
die verricht worden door hen die met God door Christus verzoend zijn,
met dit belangrijke doel dat aan God gehoorzaamheid en dankbaarheid wordt
bewezen voor de weldaden die van Hem zijn ontvangen.

14 Want zo spreekt Koning Christus Zelf zijn uitverkoren vat aan: "...om hun ogen te openen en hen te bekeren van de duisternis tot het licht, van de macht des satans tot God, opdat zij vergeving van zonden ontvangen en een erfdeel onder de geheiligden, door het geloof in Mij."

Enerzijds is er het koninkrijk van Christus, waarin wezenlijk al diegenen zijn die zich bekeren, in Christus geloven, en in Zijn Naam gedoopt zijn. Daarbij hun kinderen, tenzij dat zij, groot geworden zijnde, de aangeboden weldaad door ongeloof verwerpen. Aan de andere kant is er het koninkrijk van satan en de duisternis, waarin al diegenen zijn die zich niet bekeren en niet in Christus geloven. Deze, hoewel zij gedoopt zijn en zich bij de zichtbare kerk voegen, blijven in werkelijkheid zo lang in het koninkrijk en de machten van de duisternis, totdat ze bekeerd worden en geloven.

Laat ons zien wat het koninkrijk van Christus is. Het koninkrijk van Christus in deze wereld is de bediening van zaligheid. Hierdoor vergadert Koning Christus Zelf, uitwendig door het Evangelie en de doop, voor Zich een volk of zichtbare kerk die hij tot de zaligheid roept. En deze zaligheid waartoe Hij roept, deelt Hij ook Zelf uit aan degenen die Hij uitverkoren heeft.

Dit doet Hij doordat Hij bij de uitwendige roeping een kracht van bekering en geloof voegt, waardoor zij de roeping gehoorzaam zijn. Die Hij zo roept, rechtvaardigt Hij ook, de zonden hun niet toerekenende. En die Hij rechtvaardigt, deze verheerlijkt Hij ook, door hen dagelijks meer en meer van de zonden te reinigen en tot alle godzaligheid, gerechtigheid en het eeuwige leven te onderwijzen, en te volmaken.

Geloven is: God door de kracht van de Heilige Geest zó te kennen als Hij Zich in Zijn Woord heeft geopenbaard; en Hem in al Zijn woorden, terwijl men Zijn zin en wil kent, toe te stemmen als waarachtig en almachtig, en God zo de eer te geven, en geen rekening te houden met al wat in ons of in andere schepselen daartegen schijnt te strijden. Verder: in dit Woord, als het voornaamste doel, te zien op het genadeverbond of de beloften van het Evangelie, namelijk dat Hij ons door en om Christus uit genade tot kinderen aanneemt, en daarom onze zonden niet meer wil gedenken, en ons zal vernieuwen tot het eeuwige leven.

De ziel begint dan waarachtig en eeuwig te leven, wanneer aan haar de kennis en het vertrouwen op Christus wordt meegedeeld. God de Vader gebiedt ons te geloven in Zijn Zoon (Psalm 2 vers 12 & Mattheüs 17 vers 5):

Kust de Zoon; welgelukzalig zijn allen die op Hem betrouwen. & Deze is Mijn geliefde Zoon in Wie ik Mijn welbehagen heb, hoort Hem.

Daarom belijd ik van ganser harte te geloven in de Zoon, en ik onderwerp mij van harte aan dit bevel en deze belofte van de Vader. Zodat ik het daarvoor houd dat ik – hoe ellendig ik ook ben – toch terwille van de eeuwige Zoon van God waarlijk aangenomen word.

Vraag & antwoord 219

Wanneer alleen zij zalig worden die God van eeuwigheid tot de zaligheid heeft uitverkoren, hoe kun je dan zo zeker weten dat de belofte van Gods genade op jou slaat, omdat je niet weet of je uitverkoren bent?

Toch wel, omdat ik de genade van God, die mij wordt aangeboden, met een waar geloof omhels.

Hieruit als uit het allerzekerste bewijs weet ik dat ik door God tot het eeuwige leven ben uitverkoren en altijd bewaard word.

Want als God mij niet van eeuwigheid had uitverkoren, had Hij mij nooit de Heilige Geest gegeven door Wie ik tot Gods kind word aangenomen.

15 Tot mijn menigvuldige en grote zonden wil ik niet toedoen deze grootste zonde, dat ik de aangeboden Zoon zou verwerpen. Maar van harte begeer ik alle ongeloof te weerstaan en mijzelf, ontbloot van alle zaligheid, aan deze Zoon van God over te geven om zalig gemaakt te worden; omdat de hemelse Vader het zo geboden heeft. Zo dikwijls ik dan de Naam *Jezus* hoor, moet ik denken aan de beloften van het Evangelie die daarin opgesloten zijn, namelijk dat Hij mij door Zijn verdiensten zalig gemaakt heeft van mijn zonden, en dat Hij door Zijn kracht de overblijfselen van de zonden in mij doodt, totdat Hij mij daarvan volkomen zal verlossen.

Het levenseinde

Olevianus werd niet oud: ruim vijftig jaar. Op 25 februari 1587 kon hij niet meer. Hij moest zijn werk neerleggen. Hij was zich bewust dat hij niet lang meer zou leven. Daarom maakte hij op 11 maart van dat jaar zijn testament.

Een testament was in die tijd meer dan een notariële akte. Het was in de eerste plaats een geloofsgetuigenis, waarin Olevianus God ootmoedig dankte dat Hij hem had geschapen en krachtig geroepen en hem het waarachtige geloof geschonken. Dat God hem daardoor in Christus had levendgemaakt en de gerechtigheid van Christus geschonken, en ook de heerlijkheid en de rijkdom van Zijn genade. Ja, dat de Heere hem had uitverkoren om, in Christus, uit genade, Zijn kind te zijn. En dat Hij hem de Heilige Geest had geschonken door Wie hij nu mocht roepen “*Abba*, lieve Vader.”

In dit testament staat ook een gebed om Gods genadige bijstand tot het einde, zoals Christus hem had beloofd: “Niemand zal Mijn schapen uit Mijn hand rukken.”

Vraag & antwoord 220

Maar hoe kun je door het geloof de beloofde genade op jezelf toepassen terwijl je op zoveel manieren met zoveel zonden besmet bent?

Ten eerste omdat God Zijn barmhartigheid zó heeft geopenbaard dat Hij alle zonden wil vergeven aan degene die gelooft, hoeveel en hoe groot ze ook zijn.

Ten tweede omdat de verdienste van Christus oneindig groter is dan alle zonden, niet alleen van mij, maar ook van alle mensen.

Ten derde omdat God mij beveelt dat ik zal geloven in Christus, hoeveel ik ook gezondigd heb. Daarbij verzekert Hij dat niet-geloven een grotere zonde is dan alle andere zonden die door mensen gedaan kunnen worden.

Juist om deze reden dus dat ik mijn God met zulke grote en met zoveel zonden beledigd heb, zal ik niet ook nog deze verreweg grootste zonde erbij voegen, dat ik als een ondankbare Zijn barmhartigheid en het voor mij vergoten bloed van Gods Zoon zal vertreden.

16 Ook de tijdelijke weldaden noemde hij: zijn oude moeder die hem nog negen jaar zou overleven, en zijn vrouw en kinderen. Hij droeg ze op in de bescherming van God, met een beroep op Gods beloften.

Verder bad hij om Gods zegen voor de kerk van de Palz, en in het bijzonder van graafschap Wittgenstein. Hij spoorde de medebroeders in het ambt aan om het werk van de scholen en de drukkerij voort te zetten; ook om geregeld synoden en visitaties te houden, en de kerkelijke goederen voorzichtig te beheren, opdat arme predikanten niet in nood zouden komen.

Olevianus heeft een rijk sterfbed gehad. Vlak voor zijn sterven vroeg hij nog het lied te zingen **Nun bitten wir den Heil'gen Geist** (zie omslag). Op zondag 15 maart 1587 stief hij. Zijn lichaam werd in de kerk van *Herborn*, net ten zuiden van Dillenburg, begraven.

De Heidelbergse Catechismus

Het meest bekend is Caspar Olevianus onder ons geworden omdat hij op de een of andere manier nauw betrokken was bij de totstandkoming van de Heidelbergse Catechismus.

Uit de voorrede van onze Catechismus wil ik jullie drie redenen noemen om jullie de leer der zaligheid voor te houden.

Alle godzaligen hebben vanaf het begin van de christelijke kerk zich ervoor ingezet om hun kinderen thuis, op school en in de kerk te onderwijzen in de vreze des Heeren, zonder twijfel om de volgende redenen, die ook ons terecht daartoe moeten bewegen:

Want ten eerste hebben zij terecht overwogen dat de aangeboren boosheid de overhand zou nemen en kerk en maatschappij zou verderven, wanneer men die niet bijtijds met de heilzame leer tegengaat.

Vraag & antwoord 294

Waarom moeten de kinderen die nog niet met het geloof zijn begiftigd, gedoopt worden?

Ten eerste omdat God eist dat allen die Hij door Zijn verbond omarmt, door de doop onderscheiden worden. Kinderen van gelovigen zijn en blijven deelgenoten van het genadeverbond, als zij tenminste niet bij het ouder worden zichzelf door hun ongeloof ervan uitsluiten; omdat God verzekert dat Hij ook hun God zal zijn, en Christus dat van hun het koninkrijk de hemelen is.

Ten tweede omdat de doop in plaats van de besnijdenis is gekomen. Wanneer dus kinderen in het Oude Testament besneden zijn geworden, en wanneer de genade van God door de komst van Christus niet kariger maar ruimer is uitgestort, moeten ze nu ook gedoopt worden.

17 Ten andere heeft Gods uitdrukkelijke bevel hen er toe gedreven (Exodus 12 vers 13, Deuteronomium 4 vers 6 en 11. Hoofdstukken waar de Heere spreekt:

Deze woorden (de Tien Geboden), die ik u heden gebied, zullen in uw hart zijn. En u zult ze uw kinderen inscherpen, en daarover spreken, wanneer u in uw huis zit, of op de weg gaat, wanneer u zich neerlegt of opstaat.¹

Tenslotte: zoals ook de besneden kinderen in Israël, wanneer ze tot hun verstand waren gekomen, onderwijs ontvingen in de geheimen van Gods verbond en het teken daarvan, zo moeten ook onze kinderen onderwijs ontvangen over de doop die ze ontvingen, en over het ware Christelijke geloof en de bekering, opdat zij, eer zij tot de Tafel des Heeren toegelaten worden, voor de hele Christelijke gemeente hun geloof belijden.

*Daarom moet de Catechismus
op de volgende manier
aan de orde komen.*

Wij hebben het nodig gevonden dat op alle zondagen en Christelijke feestdagen, in de dorpen en de gehuchten (net als in de steden) eer de predikant met de preek begint, hij duidelijk en verstaanbaar een gedeelte uit de Catechismus voor het volk voorleest, zodat die in negen zondagen uitgelezen wordt.

Verder moet elke zondagnamiddag een catechismuspreek worden gehouden. Voor de preek moet hij een sommige jongens en meisjes een paar vragen van de Catechismus laten opzeggen, die in de preek verklaard zullen worden, en die van tevoren op school of thuis geleerd zijn. Wanneer deze vragen en antwoorden in bijzijn van de gemeente zijn opgezegd, moet de predikant een paar van de volgende vragen eenvoudig en kort verklaren en uitleggen, zodat hij de Catechismus tenminste elk jaar een keer bepreekt.

Abonnementenadres - ook voor gratis abonnementen

ISO-PRINT, Antwoordnummer 21, 3350 VG Hardinxveld-Giessendam;

fax 0183 678402; e-mail: info@isoprint.nl

Bank: Rabobank Garderen, rek.nr. 32.14.43.128, t.n.v. De Catechisant

Kopij-adres: Dorpsstraat 17, 3886 AR Garderen; e-mail: wpieters@kliksafe.nl

website: www.dspieters.refoweb.nl

Ook verkrijgbaar in Engelse vertaling

¹ Deuteronomium 6 vers 6-7, volgens de vertaling toen in Heidelberg in gebruik.

Nun bitten wir den Heiligen Geist

*Nun bitten wir den Heiligen Geist
um den rechten Glauben allermeist,
daß Er uns behüte an unserm Ende,
wenn wir heimfahrn aus diesem Elende.
Kyrieleis.*

* * *

*Du wertest Licht, gib uns Deinen Schein,
lehr uns Jesus Christ kennen allein,
daß wir an Ihm bleiben, dem treuen Heiland,
Der uns bracht hat zum rechten Vaterland.
Kyrieleis.*

* * *

*Du süße Lieb, schenk uns Deine Gunst,
laß uns empfinden der Lieb Inbrunst,
daß wir uns von Herzen einander lieben
und im Frieden auf einem Sinn bleiben.
Kyrieleis.*

* * *

*Du höchster Tröster in aller Not,
hilf, daß wir nicht fürchten Schand noch Tod,
daß in uns die Sinne nicht verzagen,
wenn der Feind wird das Leben verklagen.
Kyrieleis.*

Maarten Luther